

ARTUR STEFAŃSKI

artur.stefanski@wsb.poznan.pl

Struktura firm rodzinnych a jakość portfela kredytowego na przykładzie wybranych banków spółdzielczych

The Structure of Family-Owned Companies and the Quality of a Credit Portfolio
– the Analysis Based on Selected Cooperative Banks

Słowa kluczowe: firmy rodzinne, jakość portfela kredytowego, banki spółdzielcze

Keywords: family business, quality of credit portfolio, cooperative banks

Kod JEL: G39, G21, L25

Wstęp

Przedsiębiorstwa rodzinne posiadają dominujący udział w strukturze MSP. To nie powinno dziwić, ponieważ niemal wszystkie nowo powstałe firmy naznaczone są osobowością swoich założycieli, są też często wynikiem zagospodarowania talentów przedsiębiorczych.

Firmy rodzinne to oczywiście nie tylko małe podmioty, ale również klienci banków, korzystający podobnie jak inni przedsiębiorcy z kredytów bankowych, o różnej wiarygodności i zdolności kredytowej.

Celem artykułu jest ocena jakości portfela kredytowego przedsiębiorstw rodzinnych w wybranych bankach spółdzielczych według danych za trzeci kwartał 2014 r. z uwzględnieniem struktury finansowanych firm rodzinnych. Analizę oparto na danych pierwotnych, które pochodzą z dwóch banków spółdzielczych zróżnicowanych zarówno pod względem wielkości, jak i lokalizacji.

1. Definicja firmy rodzinnej

Przedsiębiorstwa rodzinne stanowią najstarszą znaną formę prowadzenia biznesu, występującą we wszystkich okresach historii, ale do dnia dzisiejszego nie wypracowano konsensusu co do kryteriów ich wyróżniania.

Różne definicje firm rodzinnych mogą być klasyfikowane według różnych kryteriów. Zasadniczo można je podzielić ze względu na liczbę wykorzystywanych podczas definiowania pojęcia kryteriów. W ten sposób wyróżnia się definicje [Litz, 2008, s. 218]:

- jednowymiarowe, przy czym tym kryterium może być własność, zarządzanie czy kontynuacja pokoleniowa,
- dwuwymiarowe, najczęściej oparte na kryterium własności i zarządzania,
- trójwymiarowe, gdzie obok kryterium własności i zarządzania wyróżnia się także trzecie kryterium.

Najczęściej wykorzystywanymi kryteriami przy definiowaniu firm rodzinnych są własność i zarządzanie; pewne ich kombinacje powodują, że wyróżnia się dziewięć możliwych typów przedsiębiorstw rodzinnych, co ilustruje tab. 1.

Tab. 1. Typologia firm rodzinnych

Wyszczególnienie		Kto jest odpowiedzialny za zarządzanie?		
		Jednostka	Rodzina	Profesjonalni menedżerowie
Do kogo należy własność	Jednostka	Firma rodzinna <i>in nuce</i>	Firma rodzinna angażująca rodzinę do pracy na rzecz jej rozwoju	Firma rodzinna z zarządzaniem w rękach zewnętrznych
	Rodzina	Firma rodzinna z rolą w zarządzaniu ograniczoną do jednej osoby	Klasyczna firma rodzinna	Firma rodzinna z zewnętrznym zarządem
	Szersza grupa	Spółka publiczna z dominującym zarządcą	Firma z zarządem rodzinnym	Klasyczna spółka publiczna

Źródło: [Surdej, Wach, 2010, s. 17].

Zarówno wśród teoretyków, jak i praktyków brakuje zgody co do jednolitej definicji przedsiębiorstwa rodzinnego. Mieszczą się w tej kategorii małe podmioty rodzinne oraz duże przedsiębiorstwa kontrolowane przez jedną czy kilka rodzin. Według definicji stosowanej przez Komisję Europejską za firmę rodzinną uznaje się przedsiębiorstwo dowolnej wielkości pod warunkiem, że [Overview of Family-Business-Relevant Issues..., 2009, s. 10]:

- większościowe prawo głosu jest w posiadaniu osoby lub osób, które założyły firmę lub które firmę kupiły, lub są w posiadaniu współmałżonka, rodziców, dzieci czy wnuków założyciela firmy,
- zapewnione jest większościowe prawo głosu (nieważne czy pośrednio, czy bezpośrednio),
- co najmniej jeden przedstawiciel rodziny jest formalnie zaangażowany w jej zarządzanie,

- w przypadku spółek notowanych na giełdzie rodzina posiada co najmniej 25% prawa głosu przyznanego na podstawie posiadanych udziałów.

Firmy rodzinne mogą być postrzegane jako te, w których członkowie rodziny posiadają więcej niż 50% udziałów, są aktywnie włączeni w proces zarządzania przedsiębiorstwem i mają decydujący głos decyzyjny [Di Giulli, Caseli, Gatti, 2011, s. 2931–2944] lub jako takie podmioty, w których założyciel lub członek rodziny są osobami zarządzającymi firmą i mają realny wpływ na podejmowanie decyzji [Anderson, Reeb, 2003, s. 1301–1329], lub jako podmioty, w których ich założyciel bądź następcy wśród jej udziałowców zajmują główne stanowiska w zarządzie firmy albo jej radzie nadzorczej [Surdej, Wach, 2010, s. 15–16]. Dostyc często firma rodzinna jest definiowana jako przedsiębiorstwo, którego właścicielem jest rodzina, a przynajmniej dwóch jej członków pracuje w przedsiębiorstwie, w tym sprawując funkcje kierownicze [Safin, Pluta, 2014, s. 26].

Warto zauważyć, że do definiowania firm rodzinnych są również wykorzystywane kryteria subiektywne, takie jak: chęć utrzymania kontroli firmy przez rodzinę, percepcja własnej firmy jako rodzinnej, budowanie etosu firmy rodzinnej [Surdej, 2014, s. 256].

Przegląd literatury przedmiotu pozwala wyodrębnić cztery podstawowe ujęcia przedsiębiorstwa rodzinnego oparte na [Stradomski, 2010, s. 24–48]:

- kryterium własności,
- kryterium własności i kryterium zarządzania,
- kryterium prawnym,
- pozostałych kryteriach.

Zgodnie z kryterium własności przedsiębiorstwo rodzinne to takie, w którym rodzina dysponuje większościovym pakietem głosów. Uwzględniając kryterium własności i kryterium zarządzania, przedsiębiorstwo rodzinne definiuje się jako podmiot gospodarczy, w którym rodzina dysponuje większościovym pakietem głosów bądź taki większościovym pakiet głosów bezpośrednio lub pośrednio kontroluje, a zarządzający są członkami jednej rodziny dominującej. Zgodnie z kryterium prawnym firmy rodzinne to podmioty, których właścicielami w drodze dziedziczenia lub wkładu kapitałowego są członkowie jednej rodziny.

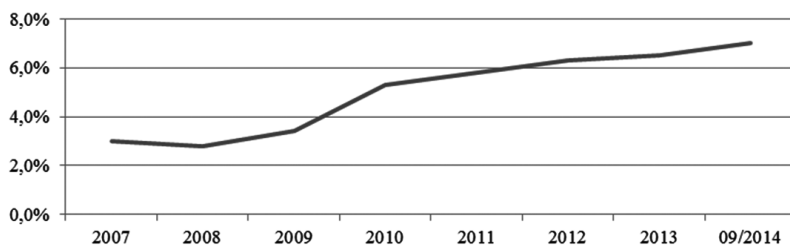
Na potrzeby niniejszego opracowania zostanie przyjęta definicja przedsiębiorstwa rodzinnego oparta na kryterium własności i zarządzania, wykorzystująca wskaźnik SFI [Klein, 2000, s. 157–181]. Syntetyczny wskaźnik SFI to suma wskaźników struktury udziału rodziny we własności przedsiębiorstwa, udziału członków rodziny w radzie nadzorczej, udziału członków rodziny w zarządzie. Jako firma rodzinna będzie traktowany każdy podmiot, dla którego wskaźnik SFI jest wyższy od jedności.

2. Jakość portfela kredytowego banków spółdzielczych w Polsce w 2014 r.

Jakość portfela kredytowego banków może być mierzona z wykorzystaniem wielu różnych metod i narzędzi, jednak zasadniczo koncentruje się na ocenie po-

ziomu ryzyka portfelowego, a najbardziej popularnym wskaźnikiem, który na taką ocenę pozwala, jest wskaźnik udziału należności zagrożonych, mierzony jako udział (wyrażony w procentach) należności zakwalifikowanych do kategorii zagrożonych w należnościach ogółem. Należności od klientów banków do kategorii zagrożonej kwalifikuje się zwykle na podstawie wewnętrznych regulacji banków, które w znacznym stopniu są oparte na przepisach rozporządzenia Ministra Finansów. Podstawowymi kryteriami kwalifikacji do właściwej kategorii należności są terminowość spłaty oraz sytuacja ekonomiczno-finansowa kredytobiorcy.

Rys. 1 ilustruje udział należności zagrożonych w portfelu należności od sektora niefinansowego w bankach spółdzielczych w Polsce w latach 2007–2014, z kolei tab. 2 opisuje jakość portfela kredytowego banków spółdzielczych według stanu na 30 września 2014 r.

Rys. 1. Udział należności zagrożonych od sektora niefinansowego w bankach spółdzielczych w Polsce w latach 2007–2014 (do września 2014 r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Informacja o sytuacji banków spółdzielczych..., 2008–2014].

Tab. 2. Udział należności zagrożonych od sektora niefinansowego w bankach spółdzielczych według stanu na 30 września 2014 r. (%)

Wyszczególnienie		Należności ogółem	MSP	Przedsiębiorcy indywidualni	Rolnicy
Banki spółdzielcze (BS) razem		7,0	11,4	9,8	1,8
BS o funduszach własnych	mniejszych niż 5 mln euro	4,4	10,4	7,2	1,4
	5 mln euro i więcej	8,1	11,6	11,1	2,1
BS o sumie aktywów	mniejszej niż 50 mln zł	3,1	7,6	4,7	1,2
	<50–100 mln zł	3,6	9,8	6,1	1,2
	< 100–200 mln zł	4,6	10,5	7,4	1,3
	<200–500 mln zł	6,0	9,9	9,7	1,7
	<500–1000 mln zł	8,1	10,0	9,8	3,2
	co najmniej 1000 mln zł	14,0	14,6	20,8	4,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Informacja o sytuacji banków spółdzielczych..., grudzień 2014, s. 62–66; www.knf.gov.pl].

Jakość portfela kredytowego w sektorze niefinansowym banków spółdzielczych w Polsce w latach 2007–2014 ulegała systematycznemu pogorszeniu. Sytuacja taka jest obserwowana nie tylko w segmencie banków spółdzielczych, ale w całym sektorze

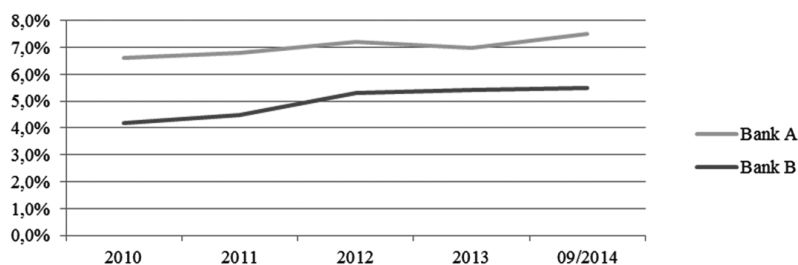
bankowym w Polsce. Udział należności zagrożonych w bankach spółdzielczych wzrósł w analizowanym okresie ponad dwukrotnie, od poziomu 3,0% w 2007 r. (w 2008 r. ten poziom wynosił nawet 2,8%) do 7% na koniec trzeciego kwartału 2014 r.

Analizując jakość portfela kredytowego banków spółdzielczych z uwzględnieniem wielkości tych banków, i to zarówno przy zastosowaniu kryterium funduszy własnych, jak i sumy bilansowej, obserwuje się, że jakość portfela kredytowego banków pogarsza się wraz ze wzrostem wielkości banku, co w dużym stopniu może być determinowane wysokością pułapu samodzielności kredytowej banków, tym samym angażowaniem relatywnie wyższych kwot w pojedynczych transakcjach kredytowych.

Biorąc pod uwagę wybrane grupy klientów banków, widoczne jest, że najwyższa jakość portfela kredytowego jest obserwowana w grupie kredytów rolniczych, co związane jest silnie ze specyfiką i postrzeganiem banków spółdzielczych w Polsce jako banków rolników i rzemiosła (choć należy zauważyć, że w 2014 r. udział rolników wśród wszystkich klientów banków spadł poniżej 50%). Warto podkreślić, że jakość portfela kredytowego przedsiębiorców jest znacznie gorsza (o ok. 50%) niż średnia jakość należności banków spółdzielczych.

3. Próba badawcza i wyniki badania

Dane na potrzeby niniejszego opracowania zostały udostępnione przez dwa banki spółdzielcze funkcjonujące w polskim sektorze bankowym, spośród których jeden (Bank A) ma siedzibę w mieście na prawach powiatu, a drugi (Bank B) – w gminie miejsko-wiejskiej. Obydwa banki są zrzeszone w tej samej grupie bankowej. Jakość portfela kredytowego w badanych bankach ilustruje rys. 2.

Rys. 2. Udział należności zagrożonych w badanych bankach w latach 2010–2014 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji udostępnionych przez badane banki.

Jakość portfela kredytowego w sektorze podmiotów niefinansowych w badanych bankach systematycznie się pogarsza – w przypadku Banku A o 13,6%, zaś w przypadku Banku B o 31%. Pogorszeniu portfela kredytowego w badanych bankach towarzyszy takie samo zjawisko w całym segmencie banków spółdzielczych

w Polsce. Warto podkreślić, że udział należności zagrożonych jest większy (o ponad 36%) w banku działającym w mieście powiatowym, tj. Banku A.

Jakość portfela kredytowego w segmencie przedsiębiorstw rodzinnych w badanych bankach według stanu na 30 września 2014 r. ilustruje tab. 3.

Tab. 3. Udział należności zagrożonych w badanych bankach według stanu na 30 września 2014 r. (%)

Bank		A	B
Udział należności zagrożonych	w całym banku	7,5	5,5
	w kredytach gospodarczych	11,4	7,7
	w firmach rodzinnych	10,6	6,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji udostępnionych przez badane banki.

Udział należności zagrożonych w badanych bankach w segmencie firm rodzinnych według stanu na trzeci kwartał 2014 r. wynosi: w Banku A – 10,6%, w Banku B – 6,5%. Jakość portfela kredytowego w tym segmencie przedsiębiorców jest generalnie wyższa niż w całym portfelu kredytów gospodarczych w bankach, a jednocześnie niższa niż wśród należności ogółem. Wynika to z faktu, że portfel kredytów rolniczych i dla osób prywatnych stanowi w każdym z badanych banków zdecydowanie ponad połowę całego portfela i jednocześnie są to kredyty o najwyższej jakości.

W dalszej kolejności przeanalizowano strukturę kredytowanych przez badane banki przedsiębiorców rodzinnych, uwzględniając formę prawną podmiotu, wiek, sektor działalności, liczbę członków rodziny w relacji do łącznej liczby pracowników oraz fakt dokonania sukcesji. Na wyraźną prośbę banków prezentowane dane są danymi przetworzonymi, pokazującymi udziały poszczególnych grup przedsiębiorców w grupie firm rodzinnych bez podawania liczby podmiotów. Następnie porównano strukturę firm rodzinnych, od których należności są zaliczone do kategorii zagrożonych ze strukturą firm rodzinnych, których należności są w kategorii normalnej lub pod obserwacją. Wyniki analizy zostały zebrane w tab.4.

Tab. 4. Struktura firm rodzinnych kredytowanych przez badane banki (%)

Kryterium podziału		Bank A		Bank B	
		należności niezagrożone	należności zagrożone	należności niezagrożone	należności zagrożone
Forma prawna	osoby fizyczne	92	72	94	75
	spółki kapitałowe	8	28	6	25
Wiek podmiotów	mniej niż 2 lata	3	14	3	25
	2–4 lata	9	43	10	50
	4–6 lat	16	14	18	0
	6–8 lat	23	0	24	0
	8–10 lat	26	14	17	25
	10–15 lat	11	0	18	0
	15–20 lat	8	14	7	0
	więcej niż 20 lat	4	0	3	0

Sektor	produkcja	17	29	22	0
	handel	39	43	31	75
	usługi	44	29	47	25
Udział członków rodziny wobec liczby pracowników	0–25%	11	43	16	50
	25–50%	53	29	46	25
	50–75%	19	0	23	25
	75–100%	17	29	15	0
Sukcesja	przed	b.d.	57	b.d.	75
	po	b.d.	43	b.d.	25

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji udostępnionych przez badane banki.

Najwięcej firm rodzinnych, od których należności są zagrożone to przedsiębiorstwa osób fizycznych z sektora handlu, o relatywnie krótkim stażu na rynku (do 4 lat), w których zaangażowani w przedsiębiorstwie członkowie rodziny są w mniejszości względem łącznej liczby pracowników.

W zakresie kryterium formy prawnej prowadzonej przez rodziny działalności gospodarczej nie ma zasadniczo istotnych różnic w grupie firm, których należności są traktowane przez banki jako zagrożone lub niezagrożone – dominują przedsiębiorstwa osób fizycznych, podobnie zresztą jak w całej gospodarce, gdzie większość, bo 90,4% wszystkich przedsiębiorców z sektora MSP, to osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą [Łapiński i in., 2014, s. 20].

W zakresie wieku kredytowanych firm rodzinnych struktury firm, od których należności są zagrożone i niezagrożone, różnią się istotnie. W pierwszej grupie dominują podmioty najmłodsze (do 4 lat), jest ich znacznie powyżej 50% populacji. W drugiej z grup przeważają podmioty działające od 6 do 8 lat, co sugeruje, że ryzyko kredytowe maleje wraz z czasem działania podmiotu gospodarczego.

Wśród firm rodzinnych gorzej obsługujących kredyty bankowe przeważają firmy z sektora handlu, choć w łącznej populacji najwięcej firm to przedsiębiorstwa usługowe. Różnice nie są jednak znaczące. W przypadku firm handlowych zaangażowanie środków (w tym obcych) finansowych jest zwykle relatywnie wyższe niż w firmach usługowych, co zwiększa ryzyko kredytowe.

Różnica jest widoczna także pod względem liczby członków rodziny wobec łącznej liczby pracowników. W firmach, których należności są zagrożone członkowie rodziny stanowią mniejszość, mniej niż 25% łącznej liczby pracowników. Z kolei w tych, które prawidłowo obsługują swoje zobowiązania przeważa sytuacja, że członkowie rodziny zaangażowani bezpośrednio w prowadzenie działalności gospodarczej stanowią od 25% do 50% całej załogi, a najmniej jest firm, w których udział członków rodziny jest niższy niż 25%. Sugerować to może, że im większe jest zaangażowanie członków rodziny, tym niższe ryzyko kredytowe, co jest związane z wartościami pielęgnowanymi w rodzinie, a także celem działania firm rodzinnych, który nie koncentruje się wyłącznie na aspektach efektywnościowych.

Warto zauważyć, że w portfelu należności zagrożonych większy udział mają firmy rodzinne przed sukcesją, co może wynikać z ich większej agresywności i chęci zbudowania firmy dla przyszłych pokoleń.

Zakończenie

Charakterystyczne, i to nie tylko dla badanych banków, ale całego sektora banków spółdzielczych w Polsce, jest to, że portfel kredytów dla podmiotów gospodarczych jest gorszy niż w innych grupach klientów, szczególnie rolników. Warto pamiętać o tym, że w bankach spółdzielczych udział kredytów rolniczych jest ciągle dominujący.

Portfel kredytów dla firm rodzinnych w badanej populacji, przy przyjętej definicji firmy rodzinnej, jest lepszy niż cały portfel kredytów gospodarczych, jednak gorszy niż całego wolumenu kredytowego. Może to wynikać z relatywnie niższych kwot kredytów przyznawanych tym klientom, bo w większości są to małe przedsiębiorstwa, a takie zasadniczo są zwykle lepiej spłacane. Ponadto prowadzenie biznesu rodzinnego ma na celu także zaspokajanie potrzeb rodziny w dłuższej perspektywie, tym samym zwykle jest to biznes bardziej konserwatywny, o niższym poziomie ryzyka operacyjnego i finansowego, co przekłada się na spłacalność kredytów.

Warto zauważyć, że jakość portfela kredytów dla firm rodzinnych, których aktualnie zarządzającymi nie są ich założyciele, jest lepsza niż portfela kredytów firm założonych przez aktualnych zarządzających. Generalnie gorzej spłacane są kredyty firm rodzinnych z sektora handlu, dodatkowo na poziom ryzyka wpływa wiek przedsiębiorstwa – im krócej działa dana firma, tym większe jest ryzyko kredytowe. Ponadto portfel kredytów zagrożonych rośnie odwrotnie proporcjonalnie do udziału członków rodziny zaangażowanych w prowadzone przedsiębiorstwo wobec łącznej liczby pracowników tego przedsiębiorstwa.

Uogólnianie wniosków wyciągniętych na podstawie przeprowadzonej analizy może nastąpić jedynie pod warunkiem rozszerzenia próby badawczej, jednak niniejsze badanie można traktować jako sondażowe, a wnioski z niego płynące są na tyle interesujące zarówno z perspektywy poznawczej, jak i praktycznej, że wydaje się, iż warto kontynuować badania w tym obszarze.

Bibliografia

- Anderson R., Reeb D.M., *Founding Family Ownership and Firm Performance: Evidence from the S&P500*, "Journal of Finance" 2003, No. 58.
- Di Giuli A., Caseli S., Gatti S., *Are Small Family Firms Financially Sophisticated*, "Journal of Banking and Finance" 2011, No. 35.
- Informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających w latach 2007–2013 i III kwartale 2014 r., Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2008–2014.
- Klein S.B., *Family Businesses in Germany. Significance and Structure*, "Family Business Review" 2000, No. 3.
- Litz R.A., *Two Sides of a One-Sided Phenomenon: Conceptualizing the Family Business and Business Family as a Mobius Strip*, "Family Business Review" 2008, No. 3.
- Łapiński J., Nieć M., Rzeźnik G., Zakrzewski R., *Działalność sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce na tle krajów UE*, [w:] A. Tarnawa, P. Zadura-Lichota (red.), *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2012–2013*, PARP, Warszawa 2014.

- Overview of Family-Business-Relevant Issues: Research, Networks, Policy Measures and Existing Studies*, Final Report of the Expert Group, European Commission, November 2009.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków (Dz. U. 2008, nr 235, poz. 1589).
- Safin K., Pluta J., *Strategie sukcesyjne polskich przedsiębiorstw rodzinnych. Analiza wstępnych wyników badań*, [w:] A. Marjański, M.R. Contreras Loera (red.), *Firmy rodzinne – współczesne nurty badań i praktyki zarządzania*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2014, t. XV, z. 7.
- Stradomski M., *Finansowanie obce firm rodzinnych na rynku niedoskonałym*, PWE, Warszawa 2010.
- Surdej A., *Firmy rodzinne w perspektywie instytucjonalnych mechanizmów rozwoju państw nisko rozwiniętych: zarys problematyki*, [w:] A. Marjański, M.R. Contreras Loera (red.), *Firmy rodzinne – współczesne nurty badań i praktyki zarządzania*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2014, t. XV, z. 7.
- Surdej A., Wach K., *Przedsiębiorstwa rodzinne wobec wyzwań sukcesji*, Difin, Warszawa 2010.
- www.knf.gov.pl [data dostępu: 05.05.2015].

The Structure of Family-Owned Companies and the Quality of a Credit Portfolio – the Analysis Based on Selected Cooperative Banks

The main objective of the article is to assess the quality of credit portfolios of family-owned companies, taking into account the structure of those companies, in selected cooperative banks according to the data from the third quarter of 2014. The analysis was based on primary data which were provided by two cooperative banks. A credit portfolio offered to family businesses is better than the entire portfolio of economic credits, however, in recent years, its quality which depends on the age of a business entity, succession and the relation between the number of family members engaged in running the company and the total number of employees, has been deteriorating regularly.

Struktura firm rodzinnych a jakość portfela kredytowego na przykładzie wybranych banków spółdzielczych

Celem artykułu jest ocena jakości portfela kredytowego przedsiębiorstw rodzinnych w wybranych bankach spółdzielczych według danych za trzeci kwartał 2014 r. z uwzględnieniem struktury finansowanych firm rodzinnych. Analizę oparto na danych pierwotnych, które pochodzą z dwóch banków spółdzielczych. Portfel kredytów dla firm rodzinnych jest lepszy niż cały portfel kredytów gospodarczych, jednak w ostatnich latach ulega systematycznemu pogorszeniu. Jakość portfela kredytów dla firm rodzinnych jest zależna od wieku, podmiotu, sukcesji oraz relacji liczby członków rodziny zaangażowanych w firmę wobec łącznej liczby pracowników.

